

OBRONA NARODOWA W XXI WIEKU

MODEL ESTOŃSKI

Urszula Staśkiewicz

**Warszawa
2025**

Recenzenci:

Plk (r.) prof. dr hab. inż. Waldemar Kitler

Plk (r.) dr hab. Zdzisław Śliwa

Redakcja i korekta:

Anna „Kara Kalem”

Projekt okładki:

Servet Hoşaf

Wykonanie okładki i opracowanie graficzne książki:

Servet Hoşaf

Copyright © Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 2025

Copyright © Urszula Staśkiewicz, 2025

ISBN 978-83-68170-89-4

Wydanie I

Publikacja sfinansowana ze środków własnych autora

Publikacja objęta patronatem Ambasady Republiki Estonii

AMBASADA ESTONII
WARSZAWA

Wydawca:

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej

ul. 11 Listopada 17/19, 03-446 Warszawa

www.two.edu.pl

e-mail: kontakt@two.edu.pl

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej znajduje się w wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe, ogłoszonym przez Ministra Edukacji i Nauki: poziom I – 80 pkt, Lp. 745, UIW – 75 200.

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział 1	
Rama metodologiczna pracy	
1.1. Założenia koncepcyjne.....	9
1.1.1. Problemy badawcze	9
1.1.2. Cel pracy	11
1.1.3. Hipotezy badawcze.....	12
1.1.4. Obszar i zakres czasowy badań.....	14
1.1.5. Wykorzystane metody badawcze	17
1.2. Kontekst badań i tło naukowe.....	21
1.2.1. Uzasadnienie podjęcia problemu badawczego.....	21
1.2.2. Uzasadnienie nowatorskiego charakteru badań.....	24
1.2.3. Znaczenie podjętych badań dla rozwoju dziedziny naukowej	26
1.2.4. Dotychczasowy stan wiedzy i badania pilotażowe	28
Rozdział 2	
Problematyka bezpieczeństwa i obrony państwa	
2.1. Obrona narodowa- ujęcie teoretyczne	37
2.1.1. Bezpieczeństwo i obronność	37
2.1.2. Przygotowania obronne	43
2.2. Formułowanie celów i wybór strategii obrony narodowej.....	47
2.2.1. Wizja celu i kierunek działania państwa	47
2.2.2. Strategie zorientowane obronnie	54
2.3. Bezpieczeństwo państwa w kontekście międzynarodowym	59
2.3.1. Kształtowanie międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa państwa	59
2.3.2. Nowe wojny	65
2.4. Political warfare – szczególny rodzaj działalności państwa	74
2.4.1. Charakterystyka pojęcia	74
2.4.2. Działania USA w okresie zimnej wojny	82
2.4.3. Radzieckie active measures	91
2.4.4. Political warfare a sprawa Ukrainy.....	93
2.5. Społeczeństwo obywatelskie	99
2.5.1. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego w dyskursie naukowym	99
2.5.2. Historia rozwoju organizacji społecznych.....	104
2.5.3. Organizacje społeczne w systemie obronnym państwa – szanse i zagrożenia.....	109
Rozdział 3	
Republika Estonii	
3.1. Eesti Vabariik – zarys historyczny	119
3.2. Charakterystyka społeczeństwa estońskiego	128

3.3. Estoński system prawno-karny	132
3.4 Niektóre organy państwowe i doradcze w zakresie bezpieczeństwa narodowego	137
3.4.1. Vabariigi President	137
3.4.2. Riigikogu	139
3.4.3. Riigikaitsekomisjon	142
3.5. Służby działające na rzecz bezpieczeństwa publicznego w Estonii	149
3.5.1. Vanglateenistus	149
3.5.2. Eesti Politsei- ja Piirivalveamet	158
3.5.3. Päästeamet i Päästeliit	161
3.6. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego działające w obszarze obronności państwa	167
3.6.1. Kaitseliit	167
3.6.2. Harcerstwo	178
3.6.3. Grupy społeczeństwa obywatelskiego funkcjonujące w przeszłości	187

Rozdział 4

System obronny Estonii

4.1. Sytuacja geopolityczna Estonii	196
4.1.1. Współpraca państw bałtyckich	196
4.1.2. Współpraca Estonii z państwami nordyckimi	197
4.1.3. Zagrożenie ze strony Rosji	200
4.1.4. Konflikt Republiki Estonii i Federacji Rosyjskiej o granice	202
4.2. Działalność w systemie międzynarodowym	204
4.2.1. Estonia jako członek ONZ	204
4.2.2. Członkostwo w NATO	209
4.2.3. Członkostwo w Unii Europejskiej	216
4.3. Odporność i wytrzymałość oraz wola walki społeczeństwa estońskiego	233
4.4. Specyfika systemu obronnego Estonii	240
4.4.1. System bezpieczeństwa państwa w dokumentach strategicznych	240
4.4.2. Wyjątkowość modelu obronnego Estonii na tle innych państw	242

Zakończenie	249
--------------------------	-----

Bibliografia	253
---------------------------	-----

Wstęp

Republika Estonii to państwo o powierzchni 45 336 km², którego liczba ludności w roku 2023 wynosiła 1 365 884 osób. Całkowita powierzchnia Estonii jest siedem razy mniejsza od powierzchni Polski. Państwo to od czasu pełnoskalowej agresji Federacji Rosyjskiej na teren Ukrainy wzbudza coraz większe zainteresowanie badaczy problematyki bezpieczeństwa i obrony narodowej. Estonia stanowi bowiem część wschodniej flanki NATO, a także część zewnętrznej granicy Unii Europejskiej. Sąsiaduje z Rosją i Łotwą (granica lądowa), a poprzez morze najbliższym jej sąsiadem jest Finlandia (granica morska).

Estonia to państwo, które charakteryzuje się jednym z najwyższych wskaźników woli walki wśród swoich obywateli, osiąga jeden z najwyższych wskaźników zaufania obywateli do rządu spośród państw członkowskich UE i jest liderem w zakresie digitalizacji państwa. Jednocześnie jednak jest jednym z najbardziej narażonych na agresję ze strony Federacji Rosyjskiej krajów. Sytuacja ta spowodowana jest czynnikami historycznymi, geopolitycznymi oraz społecznymi.

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że współcześnie atak może przybrać całkiem inną formę niż w wiekach poprzednich – w XXI wieku wojna jest już nie tylko wojną tradycyjną, ale może być wojną hybrydową czy wojną prowadzoną w cyberprzestrzeni.

Ze względu na zmiany w środowisku bezpieczeństwa, a tym samym pojawienie się nowych zagrożeń, zmiany musiały również zajść w polityce międzynarodowej prowadzonej przez państwa europejskie (i Unię Europejską) oraz w procesie przygotowań obronnych państw.

Autorka niniejszej książki postanowiła dokonać analizy systemu obronnego Estonii, tj. określić stojące przed tym krajem wyzwania geopolityczne, sprawdzić rozwiązania prawno-organizacyjne i scharakteryzować rolę społeczeństwa obywatelskiego w procesie przygotowań obronnych. Celem pracy było znalezienie wyjątkowych cech modelu obronnego Estonii na tle innych państw, a także opracowanie założeń teoretycznych modelu koncepcyjnego współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa w kontekście zagrożeń XXI wieku.

Aby zrealizować zamierzony cel, skorzystano z rozbudowanej metodologii, w tym przeprowadzono liczne konsultacje w ośrodkach akademickich w Estonii oraz wizyty studyjne. Część badań finansowana była ze środków *Estonian institutions of higher education* (HEI).

Rozdział 1

Rama metodologiczna pracy

1.1 Założenia koncepcyjne

1.1.1 Problemy badawcze

Głównym problemem jest znalezienie odpowiedzi na pytanie badawcze: Jaki jest stan teorii i praktyki w zakresie kształtowania i funkcjonowania systemu obronnego Estonii, w tym jakie wyjątkowe cechy odróżniają system estoński od innych systemów obronnych w regionie oraz jaka powinna być koncepcja modelu systemu obronnego państwa w kontekście przygotowania na wojny XXI wieku?

Aby znaleźć odpowiedź na główne pytanie badawcze, konieczne było udzielenie odpowiedzi na **pytania szczegółowe i pomocnicze** podzielone na kilka grup tematycznych:

I Pytania dotyczące istoty wojen w XXI wieku:

Pytanie szczegółowe: W czym tkwi/jaka jest istota wojen XXI wieku?

Pytania pomocnicze:

1. Czy wojna XXI wieku jest inną wojną niż te prowadzone w wiekach poprzednich, czy też – jak wskazują krytycy koncepcji nowej wojny – „nowe wojny” można odnaleźć we wcześniejszych wojnach, a dominacja zimnej wojny przyćmiła znaczenie „małych wojen” lub konfliktów o „niskiej intensywności”?
2. Czy nowe odmiany wojen (np. wojna cybernetyczna) są nadal wojnami w rozumieniu teorii wojny Clausewitza?
3. Jakie nowe zagrożenia pojawiły się w XXI wieku i czy wymuszają one zmianę modelu systemu obronnego, aby spełniał on swoją funkcję?
4. Które z nowych zagrożeń, charakterystycznych dla XXI wieku, w sposób szczególny dotyczą Estonii?

II Pytania dotyczące modeli współczesnych systemów obronnych:

Pytanie szczegółowe: Jakie są modele współczesnych systemów obronnych?

Pytania pomocnicze:

5. Jakie strategie obronne stosowane są w wybranych krajach europejskich z różnymi możliwościami, warunkami i zagrożeniami?
6. W jakim zakresie różne kraje europejskie współpracują z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego w tworzeniu systemu obronnego państwa?
7. W jaki sposób kształtowane jest międzynarodowe środowisko bezpieczeństwa w XXI wieku?
8. W jaki sposób Estonia wpływa na swoje międzynarodowe środowisko bezpieczeństwa?

III Pytania dotyczące roli organizacji społeczeństwa obywatelskiego:

Pytanie szczegółowe: Jaką rolę spełniają organizacje społeczeństwa obywatelskiego w dziedzinie obronnej państwa?

Pytania pomocnicze:

9. Mając na uwadze charakter wojen XXI wieku, jakie zadania obronne mogłyby wykonywać organizacje społeczeństwa obywatelskiego?
10. Jakie niebezpieczeństwa/zagrożenia dla państwa niesie ze sobą współpraca organizacji społecznych z systemem obronnym państwa?
11. Jaka jest rola społeczeństwa i organizacji społeczeństwa obywatelskiego w systemie obronnym Estonii?

IV Pytania dotyczące rozwiązań prawno-administracyjnych:

Pytanie szczegółowe: Jakie powinny istnieć rozwiązania prawno-administracyjne w dziedzinie obronnej państwa?

Pytania pomocnicze:

12. Jakie rozwiązania organizacyjno-administracyjne pozwalałyby w bezpieczny dla państwa sposób korzystać ze wsparcia organizacji społeczeństwa obywatelskiego w swoim systemie obronnym?
13. Jakie powinny być procedury, które mogłyby być stosowane podczas korzystania ze wsparcia organizacji społeczeństwa obywatelskiego w procesie przygotowań obronnych, podczas zagrożenia bezpieczeństwa państwa, w czasie kryzysu oraz wojny?

14. Jakie rozwiązania organizacyjno-administracyjne dotyczące współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa istnieją w modelu estońskim?

V Pytania dotyczące modelu koncepcyjnego:

Pytanie szczegółowe: Jakie powinny być zasady i modele współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa, szczególnie w kontekście współczesnych konfliktów zbrojnych i wyzwań XXI wieku?

Pytania pomocnicze:

15. Jeśli organizacje społeczeństwa obywatelskiego miałyby współpracować z systemem obronnym państwa, czy powinien istnieć jeden (regionalny, światowy, kulturowy?) model integracji organizacji społeczeństwa obywatelskiego ze strukturami systemu obronnego państwa, czy też powinno istnieć kilka takich modeli?
16. Jakie powinny być założenia teoretyczne dla koncepcji współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa w kontekście wojen prowadzonych w XXI wieku?

1.1.2 Cel pracy

Jako **cel poznawczy badań (pierwszy)** wyznaczono poznanie dorobku naukowego i praktyki w zakresie funkcjonującego obecnie systemu obronnego Estonii, w tym współpracy estońskich organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa, estońskich organów państwowych i doradczych w zakresie bezpieczeństwa narodowego, a także służb działających na rzecz bezpieczeństwa. **Celem poznawczym drugim** było uzyskanie perspektywy historyczno-porównawczej kształtu SOP, w tym poznanie zmian, które zaszły w Estonii w obszarze społecznym i geopolitycznym, a które to zmiany mogły wpływać na kształt obecnego modelu systemu obronnego. **Celem poznawczym trzecim** było znalezienie cech estońskiego systemu obrony narodowej, w tym modelu współpracy państwa z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, które wyróżniają system obronny Estonii na tle innych państw europejskich.

Celem diagnostycznym pierwszym było usystematyzowanie istniejącej teorii i praktyki w zakresie misji, celów, funkcji i zadań systemu obronnego państwa jako samodzielnego systemu, oraz misji, celów, funkcji i zadań systemu obronnego państwa w systemie bezpieczeństwa narodowego.

Celem diagnostycznym drugim było znalezienie specyficznych cech krajowych rozwiązań dotyczących współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego (np. organizacji pozarządowych oraz wspieranych przez państwo organizacji proobronnych), które mogłyby zostać wykorzystane do stworzenia regionalnego modelu wzmacniającego zarówno systemową, jak i społeczną odporność na nowe wojny i zagrożenia.

Praktycznym (użytkowym) celem było dokonanie oceny obecnego stanu wiedzy na temat estońskich praktyk, aby zapewnić zarówno podstawy do stworzenia szerszego zestawu najlepszych praktyk regionalnych, jak i aktualnej wiedzy na potrzeby edukacji akademickiej i instytucji państwowych. Celem było zatem zbadanie zakresu, przesłanek i mechanizmów przyczynowych wzajemnych powiązań między narodowym (państwowym) systemem obronnym a organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, jak również wskazanie możliwych rozwiązań mających na celu optymalizację efektywności systemu obronnego państwa i wypracowanie modelu, a następnie koncepcji umożliwiającej właściwą realizację misji, celów, funkcji i zadań systemu obronnego państwa, a poprzez to zagwarantowanie bezpieczeństwa społeczeństwu i państwu w kontekście zagrożeń XXI wieku. **Drugim celem praktycznym** było stworzenie ram teoretycznych niezbędnych do właściwej analizy tej współpracy.

Ważnym elementem podjętej analizy jest sprawozdanie z badań założeń teoretycznych modelu koncepcyjnego systemu obronnego Estonii w kontekście zagrożeń XXI wieku, w tym znalezienie wyjątkowych cech modelu obronnego Estonii na tle innych państw.

1.1.3 Hipotezy badawcze

W odpowiedzi na szczegółowe pytania badawcze postawiono pięć hipotez odnoszących się do poszczególnych grup tematycznych pytań.

Hipoteza badawcza dotycząca pierwszego problemu szczegółowego zakłada, że wojny w XXI wieku znacząco różnią się od tych prowadzonych w czasach takich klasyków strategii wojennej jak Clausewitz oraz Machiavelli. Zmienił się chociażby obszar (wojny w cyberprzestrzeni), a także strony walczące (nie są to już tylko państwa, ale i podmioty quasi-państwowe i różnego rodzaju organizacje). Wojna wciąż jednak pozostaje wojną w klasycznym rozumieniu jej znaczenia, czyli jest aktem przemocy mającym na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej

woli¹. Zmiany te dotyczą również środowiska bezpieczeństwa Estonii, która w sposób szczególnie odczuwa zagrożenia typowe dla XXI wieku (cyberataki, wojna hybrydowa).

Hipoteza badawcza dotycząca drugiego problemu szczegółowego zakłada, że państwa w różny sposób dostosowują swój system obronny do nowych, zmienionych realiów konfliktów między państwami. Niektóre z nich wykorzystują potencjał płynący z systemu pozamilitarnego, a inne uważają, że brak integracji tych systemów byłby dużym krokiem naprzód, odpowiednim dla kształtu wojen XXI wieku. Systemy obronne państw różnią się także w zależności od możliwości, jakie posiada państwo. Niektóre państwa w głównej mierze inwestują w nowoczesne uzbrojenie i utrzymywanie tylko armii zawodowej, podczas gdy inne – poprzez obowiązkową powszechną służbę wojskową starają się przygotować obronnie jak największą część swojego społeczeństwa. Hipoteza zakłada również, że mniejsze państwa (jak Estonia) w znacznej mierze opierają swoje bezpieczeństwo na intensywnej współpracy międzynarodowej, tworząc sojusze zarówno z państwami sąsiadującymi, jak i z tymi położonymi w dalszej odległości, dzięki czemu w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa państwa stwarzają sobie możliwość otrzymania pomocy z wielu stron.

Hipoteza badawcza dotycząca trzeciego problemu szczegółowego zakłada, że członkowie organizacji społeczeństwa obywatelskiego mogą wspierać systemy obronne państwa, rozszerzając jego kompetencje, poprawiając efektywność kosztową i podnosząc publiczną rangę kwestii bezpieczeństwa narodowego w społeczeństwach demokratycznych. Aby jednak korzystać z potencjału takich organizacji, należy jednoznacznie przypisać im konkretne zadania obronne, które miałyby wykonywać i do których miałyby się przygotowywać przy wsparciu państwa. Należy również przedsięwziąć kroki, aby przeciwdziałać ewentualnym negatywnym dla państwa skutkom współpracy SOP z sektorem społecznym, gdyż historia zna przypadki, gdy społeczne organizacje obywatelskie działały na niekorzyść państwa, w którym funkcjonowały. Hipoteza zakłada również, że mniejsze państwa (jak np. Estonia) chętniej niż państwa średniej wielkości współpracują ze społeczeństwem w zakresie przygotowań obronnych kraju.

¹ C. von Clausewitz, *O wojnie*, tłum. Augustyn Cichowicz, Leon Kuc, Franciszek Schoerner, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2006.

Hipoteza badawcza dotycząca czwartego problemu szczegółowego zakłada, że przed rozpoczęciem współpracy pomiędzy organizacjami społeczeństwa obywatelskiego a systemem obronnym państwa należy przeprowadzić weryfikację organizacji, poznać jej cele, źródła finansowania oraz historię dotychczasowej działalności i praktykę aktualnego działania. Warto także znać motywy członkostwa w danej organizacji jej przedstawicieli. Współpraca SOP z organizacjami społecznymi wymaga kontrolowanego zaufania – należy zatem z jednej strony pozostawić swobodę działalności i przestrzeń na decyzyjność osobom, które te organizacje tworzą, z drugiej strony jednak wprowadzić trzeba odgórną kontrolę i nadzór ze strony MON, aby działalność organizacji zgodna była z celami i wartościami państwa, w którym ta organizacja funkcjonuje.

Hipoteza badawcza dotycząca piątego problemu szczegółowego zakłada, że mimo zmian, jakie zachodzą w sposobie prowadzenia konfliktów, organizacje społeczeństwa obywatelskiego wciąż są istotną częścią systemu obronnego państwa. Istnieje zatem potrzeba zinstytucjonalizowanego integrowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa. Jednakże, ze względu na specyfikę państw i różne ich możliwości, a także zmienne spowodowane historią, nie istnieje jeden konkretny, uniwersalny model czy wzór współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa. Istnieją za to „dobre praktyki”, na których warto się opierać i które warto implementować, tworząc własny model w danym państwie.

1.1.4 Obszar i zakres czasowy badań

Pragnąc znaleźć odpowiedzi na pytania badawcze, zweryfikować hipotezy oraz zrealizować cel badawczy, dokonano głębokiej analizy estońskiego modelu współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa.

Na etapie konceptualizacji zdecydowano się również, aby w celach porównawczych, na etapie badań pilotażowych, przyjrzeć się rozwiązaniom funkcjonującym w innych państwach regionu. Dokonano świadomego wyboru państw do badań pilotażowych. Zdecydowano się na wybór dwóch pozostałych państw bałtyckich (Litwy i Łotwy) oraz Szwecji.

Wybór Litwy i Łotwy podyktowany był podobną do estońskiej sytuacją geopolityczną – członkostwo w NATO oraz w Unii Europejskiej, a także

zagrożenie ze strony Rosji i podobna historia stosunków z Rosją na przestrzeni wieków.

Szwecja zaś oferuje liczne kontrasty w stosunku do państw bałtyckich (w tym militarne, geopolityczne i ekonomiczne). Kraj ten jest członkiem Unii Europejskiej, a także NATO (od 2024 roku). Po aneksji Krymu przez Rosję, Szwecja postanowiła rozwinąć siły zdolne do obrony kraju i, co być może jest ważniejsze dla celów tego badania, zaktualizowała swoją politykę obronną, reaktywując swój model obrony cywilnej, aby był w stanie poradzić sobie z nowymi okolicznościami i zagrożeniami². W ciągu ostatnich kilku lat Szwecja mocno zintegrowała obronę cywilną ze swoimi planami wojskowymi. Państwo to przywiązuje dużą wagę do edukacji ludności cywilnej w zakresie cyberbezpieczeństwa i przygotowania na wojnę psychologiczną, o czym świadczą raporty rządowe³ i dokumenty strategiczne⁴.

Pośród trzech państw bałtyckich, których rozwiązania są interesujące dla badacza państw małych (nazwa wprowadzona ze względu na potrzebę odróżnienia ich od państw średnich, takich jak np. Polska), zdecydowano się na przeprowadzenie *case study* Estonii. Wybór Estonii był podyktowany wieloma aspektami społecznymi, kulturowymi oraz historycznymi. Kluczową kwestią jest fakt, że jest to państwo należące do NATO i do Unii Europejskiej, a jednocześnie będące dawniej częścią ZSRR. Zatem historia współpracy tego państwa z państwami zachodnimi jest podobna do historii współpracy Polski z Zachodem. Ponadto położenie geograficzne Estonii także jest podobne do położenia Polski (Europa Środkowo-Wschodnia, nad Morzem Bałtyckim). Należy również zwrócić szczególną uwagę na fakt, że Estonia, podobnie jak Polska, dostosowując się do wymagań NATO, przeznaczała jeszcze przed agresją Federacji Rosyjskiej na teren Ukrainy ponad 2% swojego PKB na cele obronne⁵.

² J. Gotkowska, *Szwedzka polityka bezpieczeństwa obrona totalna na miarę możliwości*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2021, s. 24.

³ Motståndskraft Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025, Försvarsdepartementet [Ministerstwo Obrony Narodowej].

⁴ Sweden's security strategy for 2021–2025.

⁵ U. Staśkiewicz, *Organizacja obrony narodowej w wybranych państwach. Analiza porównawcza Estonii, Finlandii i Rosji*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, 2021, http://www.uwm.edu.pl/cbew/PW_2021_12_1.pdf?fbclid=IwAR2s4U4-TVOTEv3blt46mrxdQ7QuRkLJL48FdY68BPNO-n4Oa021rqkAuAw

Niewątpliwie zaś ważnym argumentem przemawiającym za wyborem Estonii jest fakt, że jej obrona opiera się w głównej mierze na dwóch komponentach: Estońskich Siłach Obrony oraz ochotniczej organizacji o nazwie Estońska Liga Obrony. Jest to o tyle interesujące, że w Polsce militarna część systemu obronnego opiera się na Siłach Zbrojnych RP, a wszelkie ochotnicze organizacje stanowią raczej część niemilitarnego podsystemu obronnego⁶.

Nie bez znaczenia jest również fakt, że Estonia jest państwem, które w szybki i znaczący sposób rozwinęło się w ciągu ostatnich 40 lat, a cechami charakterystycznymi jej obrony narodowej są: bezkompromisowe podejście do obrony państwa, rozwinięta struktura obrony terytorialnej, priorytetowe podejście do kwestii cyberbezpieczeństwa oraz spójność społeczna i nacisk na obronę psychologiczną społeczeństwa.

Jak zauważają V. Veebel i I. Ploom: „Pojawienie się kompleksowego podejścia Estonii jest być może najlepiej widoczne przy porównaniu dwóch ostatnich Koncepcji Bezpieczeństwa Narodowego, w których zbieżność obszarów bezpieczeństwa z ministerialnym podziałem obowiązków została zastąpiona szerokim podejściem opartym na zadaniach (Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego 2010, 2017). Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego z 2017 r. po raz pierwszy wprowadza również koncepcję odporności, która zajmuje ważne miejsce w całym dokumencie (Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego 2017)”⁷.

Za wyborem Estonii przemawiał również fakt, że jest to jedno z najbardziej z informatyzowanych państw, co w kontekście nowych zagrożeń, do których odnoszą się koncepcje nowych wojen, ma istotne znaczenie – Estonia była ofiarą cyberataków DDoS w 2007 roku, co wpłynęło na zmianę sposobu postrzegania cyberzagrożeń i wprowadzenie nowych regulacji prawnych w Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckim.

Podsumowując, zakres czasowy, którego dotyczyły badania, to XX (ujęcie historyczne) i XXI wiek. Obszarem badań była w szczególności Estonia, natomiast w celu znalezienia jej wyjątkowych cech, dokonano porównania z rozwiązaniami stosowanymi w innych państwach. W tym miejscu

⁶ U. Staśkiewicz, *Non-governmental pro-defence organisations in Poland – untapped potential for enhancing Polish defence capabilities?*, „Defense & Security Analysis”, 2022, DOI: 10.1080/14751798.2022.2059049

⁷ V. Veebel, I. Ploom, *Estonia's comprehensive approach to national defence: origins and dilemmas*, „Journal on Baltic Security” 2018, nr 4(2), s. 10–22.

należy jednak zaznaczyć, że badania prowadzono przez 4 lata, w związku z czym np. część danych dotyczy roku 2021 (charakterystyka społeczeństwa estońskiego), a część pochodzi z roku 2024 (liczba i narodowość osób osadzonych w zakładach karnych). Związane jest to z faktem, że konkretne części badań prowadzone były na konkretnym etapie procesu badawczego zgodnie z przyjętym planem badań.

1.1.5 Wykorzystane metody badawcze

Aby zweryfikować przyjęte hipotezy, odpowiedzieć na postawione pytania oraz zrealizować cel pracy, zastosowano **badania niereaktywne oraz badania reaktywne (tj. jakościowe)** – zgodnie z typologią badań dokonaną przez E. Babbiego w książce *Badania społeczne w praktyce*⁸.

Badania niereaktywne dzielą się na metodę analizy treści, metodę analizy istniejących danych statystycznych oraz metodę analiz historyczno-porównawczych. Postanowiono skorzystać ze wszystkich trzech metod.

Analiza treści „[...] jest badaniem zarejestrowanych ludzkich przekazów. Do form przekazu odpowiednich do takiego badania należą książki, strony www, wiersze, gazety, piosenki, obrazy, przemówienia, listy, listy elektroniczne, wiadomości na tablicach informacyjnych w Internecie, prawa i konstytucje, podobnie jak części, z których się one składają, lub złożone z nich zbiory”⁹. Uznano, że na potrzeby badania zastosowana zostanie nieprobabilistyczna metoda doboru próby – dobór celowy. W badaniach analizowane były akty prawne Estonii, publikacje naukowe, raporty instytucji państwowych i pozarządowych, oficjalne wypowiedzi przedstawicieli wybranych państw oraz informacje zamieszczane w mediach (w tym w mediach społecznościowych). Niemniej głównym źródłem informacji pozostały akty prawne oraz literatura przedmiotu.

Metoda badawcza zwana **analizą istniejących danych statystycznych** polega na korzystaniu z danych zebranych wcześniej przez innych badaczy. Niezwykle ważne w kontekście poruszanych problemów będą dane z takich instytucji jak: European Defence Agency, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) oraz estońskiego urzędu statystycznego, tj. Avaleht Statistikaamet (<https://stat.ee/et>).

⁸ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

⁹ Ibidem, s. 342.

Analizy historyczno-porównawcze to metoda badawcza, podczas której korzysta się ze źródeł historycznych. W opisywanych w niniejszej pracy badaniach planowane jest zbieranie i porównywanie aktów prawnych i innych dokumentów dotyczących obronności oraz poziomu przygotowania obronnego Estończyków na przestrzeni XX i XXI wieku. Takie dane istotne są z punktu widzenia badania motywów przyłączania się do organizacji proobronnych oraz budowania wzajemnego zaufania pomiędzy osobami cywilnymi a wojskowymi. Badania historyczne możliwe były dzięki wsparciu muzeum militarnego w Valdze (Valga Militaarteemapark-Muuseum) oraz muzeum KGB w Tartu (KGB Cells Museum – Tartu Linnaajaloo Muuseumid).

Inna metoda, którą postanowiono wykorzystać w badaniach, to **metoda badań jakościowych**. Koncentruje się ona na próbie pogłębienia wiedzy o danym zjawisku. Jedną z technik stosowanych w tej metodzie (a zarazem jedną z technik, której użycie planowane jest w badaniach opisywanych w niniejszej pracy) jest **wywiad ekspercki**, który ze względu na swoją formę uznawany jest przez część metodologów za jeden z rodzajów tzw. **jakościowych wywiadów pogłębionych**.

Wywiad ekspercki przeprowadzany jest na niewielkiej, celowo dobranej próbie badawczej. **Kwestionariusz** używany przy tej technice zawiera mniej lub bardziej ustrukturyzowaną listę pytań otwartych. „W wywiadach eksperckich pytania zadane respondentom dotyczą nie tylko faktów lub stosunku do nich, lecz także prób ich wyjaśniania i przewidywania. Przyjmuje się zarazem, że respondenci cechują się dużym dorobkiem zawodowym”¹⁰.

Respondentami w badaniach byli znawcy problematyki obronności Estonii oraz specjaliści w konkretnych dziedzinach, których zgłębienie było niezbędne dla osiągnięcia celu pracy, tj. eksperci w dziedzinie bezpieczeństwa, obronności, edukacji, prawa i organizacji pozarządowych. Na potrzeby badań ekspertami byli pracownicy Baltic Defence College oraz Tartu University.

Dla realizowania celu badań niezwykle istotne były także **jakościowe badania terenowe**, czyli **przeprowadzenie wywiadów i obserwacji w państwie, którego dotyczą badania**. Podczas badań jakościowych

¹⁰ J. Stempień, W. Rostocki, *Wywiady eksperckie i wywiady delfickie w socjologii – możliwości i konsekwencje wykorzystania. Przykłady doświadczeń badawczych*, „Przegląd Socjologiczny” 2013, nr 1, s. 90.

prowadzonych w Estonii zorganizowane zostało spotkanie z przedstawicielami organizacji społeczeństwa obywatelskiego, podczas którego poznano metody działania tych organizacji, problemy, możliwości oraz wyzwania, które zauważają w kontekście uczestniczenia w systemie obronnym Estonii. Należy w tym miejscu podkreślić, że analizując system obronny danego państwa, a w szczególności potencjał, jaki tworzą organizacje społeczne, nie wystarczy dokonanie analizy jego stanu prawnego oraz dokumentów strategicznych. Ważne jest poznanie oddolnych inicjatyw, motywów oraz poglądów i umiejętności osób, które te organizacje tworzą. Dlatego tak istotne były właśnie tzw. jakościowe badania terenowe.

Podczas jakościowych badań terenowych spotkano się z przedstawicielami harcerzy (przedstawiciel Zarządu Harcerzy Estońskich oraz drużyny dystryktu Tartu) oraz członkami Estonian Defence League (Kaitseliit). Wzięto także udział w harcerskiej grze terenowej zorganizowanej w lesie w okolicy miejscowości Elva.

Odnosząc się do wybranych metod badawczych, warto dodać, że ze względu na fakt, iż praca porusza problem przygotowań obronnych i bezpieczeństwa państwa, które to zagadnienia są niezwykle istotne dla trwania i przetrwania narodu, korzystając z metody analizy treści i analizując akty prawne, postanowiono swoją uwagę skupić nie tylko na przepisach powszechnie stosowanych, ale również spojrzeć na funkcjonujące w Estonii prawo obronne przez pryzmat wartości przezeń realizowanych. Była to jednocześnie kolejna metoda badawcza, którą się posłużono, tj. **metoda dogmatycznoprawna**. Taki wybór podyktowany był potrzebą pełnego zrozumienia prawa obowiązującego aktualnie w Estonii oraz chęcią poznania mechanizmów, dzięki którym w Estonii funkcjonuje taki, a nie inny model współpracy organizacji społeczeństwa obywatelskiego z systemem obronnym państwa. Jak bowiem wskazuje A. Szafrąński: „Wizja skutków społecznych jest dla prawnika dogmatyka czymś, co nie powinno znikać z jego horyzontu myślowego. Byłoby nawet niewłaściwym przystępowanie do warsztatu prawniczego bez świadomości celów, jakim prawo służy”¹¹. Dlatego właśnie postanowiono poznawać akty prawne przy użyciu **analizy dogmatycznej**, „która ze swej natury dąży do ustalenia, jakie jest prawo, jakimi pojęciami się posługuje, jak

¹¹ A. Szafrąński, *Prawo energetyczne. Wartości i instrumenty ich realizacji*, C. H. Beck, 2014, s. 4.

można je uporządkować, zmienić i ostatecznie, jak prawo to funkcjonuje w praktyce”¹².

Ważną metodą było także **modelowanie**, za pomocą którego stworzono model współpracy organizacji społecznych z systemem obronnym Estonii.

W badaniach społecznych można wyróżnić trzy typy modeli: modele opisowe (deskryptywne), modele wyjaśniające (eksplanacyjne) oraz modele predykcyjne.

Celem modeli opisowych jest „poprawne odzwierciedlenie wewnętrznej struktury danych pozwalającej na wyodrębnienie najistotniejszych regularności i zależności. Modele te pozwalają na przedstawienie struktury danych w syntetyczny sposób, umożliwiają optymalną redukcję danych (najczęściej kosztem utraconej informacji, niewyjaśnionej wariancji czy bezwładności). Modele eksplanacyjne są tworzone w celu poprawnego odzwierciedlenia zależności przyczynowych. W modelach tych dużą rolę odgrywa ocena egzogeniczności (i endogeniczności) zmiennych, wyodrębnienie zależności warunkowych oraz kontrola analizowanych relacji przyczynowo-skutkowych. Trzecie z wyodrębnionych modeli to modele predykcyjne. Mają one na celu poprawne przewidywanie przyszłych (lub nowych) obserwacji na podstawie danego modelu”¹³. W przeprowadzonych badaniach korzystano z modelowania opisowego i wyjaśniającego. Jednakże należy w tym miejscu dodać, że „specyfika modelowania zjawisk społecznych wiąże się z:

1. subiektywnym i jakościowym charakterem wskaźników wykorzystywanych w pomiarze (niemetryczny charakter pomiaru mierzonych własności),
2. deklaratywną postacią danych wynikających z odpowiedzi na pytania o opinie, postawy, nastawienia i subiektywną wiedzę badanego (problem odtworzenia intencji badanego na podstawie odpowiedzi na pozycje kwestionariusza),
3. nieobserwowalnym charakterem mierzonych cech dotyczących wiedzy, opinii, postaw czy wartości respondentów (wprowadzanie

¹² Ibidem, s. 5.

¹³ A. Sagan, *Wprowadzenie do modelowania zjawisk społecznych i przykłady zastosowań* [w:] „Statistica”, StatSoft Polska 2014.

do analizy zmiennych ukrytych wynikających z nieobserwowalnych własności i założeń teoretycznych badacza),

4. kontekstowością analizowanych zjawisk i wpływem czynników sytuacyjnych w modelowanych zjawiskach (analiza chwilowych stanów emocjonalnych i poznawczych jednostek),
5. hierarchicznością układów społecznych, wynikających z przynależności respondentów do grup społecznych, instytucji, kręgów kulturowych itp.”¹⁴.

Uznano, że zbiór wskazanych powyżej metod umożliwi przeprowadzenie kompleksowych badań, które pozwolą nie tylko na eksplorację, ale również na opis i wyjaśnienie poruszanej problematyki¹⁵, a tym samym przyczynią się do rozwoju dyscypliny nauk o bezpieczeństwie.

1.2 Kontekst badań i tło naukowe

1.2.1 Uzasadnienie podjęcia problemu badawczego

Zważywszy, że od przygotowań obronnych zależy funkcjonowanie systemu obrony państwa w sytuacji zagrożenia, problematyka ta jest niezwykle złożona i ważna dla kwestii bezpieczeństwa państwa. Trudności związane z badaniem tego obszaru niezwykle trafnie ujął W. Kitler: „[...] Obrona narodowa, jako zasadnicza dziedzina bezpieczeństwa narodowego, jest procesem dynamicznym i zmiennym, a co za tym idzie wymaga ciągłego doskonalenia i nieustannej wymiany poglądów w gronie praktyków i teoretyków problemu”¹⁶.

Należy mieć na uwadze, że we wciąż zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa istotne jest odpowiednie przygotowanie wszystkich elementów systemu obronnego państwa, gdyż pomijając którąkolwiek część tego systemu, system obronny nie będzie w pełni wykorzystywał swojego potencjału.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Czyt. więcej: E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

¹⁶ W. Kitler, *Podstawy teoretyczne przygotowań obronnych państwa w kontekście potrzeb i zadań obronnych*, [w:] (red.) M. Kuliczkowski, *Przygotowania obronne w systemie obronnym Rzeczypospolitej Polskiej*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, „Zeszyt Problemowy” 2011, nr 1(65), Warszawa 2011, s. 9.

TOWARZYSTWO WIEDZY OBRONNEJ

WYDAWNICTWO TOWARZYSTWA WIEDZY OBRONNEJ

jest wydawnictwem naukowym, które publikuje recenzowane monografie naukowe wnoszące istotny wkład w rozwój nauki, a w szczególności w zakresie nauki o bezpieczeństwie, nauk prawnych, nauk o polityce i administracji, nauk socjologicznych, nauk o zarządzaniu i jakości i innych.

✉ kontakt@two.edu.pl

🌐 www.two.edu.pl

Odwiedź nas na Facebooku!

📘 facebook.com/TowarzystwoWiedzyObronnej

allegro

allegro.pl/uzytkownik/TWO_Wydawnictwo